

Ryska och ukrainska kvinnors röster i exil

147 ■■■■■■■■■■■■■■■■■■■■■■

Zjenja Berezjna.
Foto: Maximilian Gödecke.

i Ryssland respektive Ukraina, ger röst åt samtidens mörker och motstånd – i litteratur som både dokumenterar och transformerar erfarenheter av krig, förtryck och exil.

Darja Serenko (född 1993 i Chabarovsk, östra Sibirien) är poet, författare, feminist och antikrigsaktivist. Efter att ha förföljts av ryska myndigheter, hotats av högerextremister och fängslats 2022, tvingades hon lämna Ryssland. Numera lever hon i exil i Tyskland, där hon fortsätter sitt arbete för yttrandefrihet och feminism. Serenko har studerat vid Maksim Gorkijs litteraturinstitut i Moskva och har bibliotek, universitet och museer – erfarenheter hon skildrar i sin bok *Flickor och institutioner*, som bygger på texter ursprungligen publicerade på sociala medier. Under fängelsevistelsen i ”specialförvar” 2022 skrev hon *Jag önskar mitt hem aska* – en gripande berättelse där konkret vardag i cellen och relationer till medfångar blandas med poetiska fragment och inre reflektioner. Serenko var också medgrundare till den feministiska antikrigsrörelsen FAM och initiativet Femdatja – en hemlig tillflyktsort för feministiska aktivister.

Zjenja Berezjna är en ukrainsk författare vars skrivande tog en ny vändning efter Rysslands fullskaliga invasion av Ukraina. Före kriget skrev hon sagor för vuxna – efter kriget började hon dokumentera verkligheten. (*He*) o воїне / (*Ne*) o vojne (”(Inte) om kriget”, 2023) är hennes självbiografiska skildring av flykten, överlevnaden och det liv som börjar i exil.¹ Boken, som kom till med stöd

från PEN Tyskland, är hennes sätt att bidra till den ukrainska frihetskampen – genom att minnas, vittna och ge röst åt alla som drabbas av kriget.

Båda författarnas verk har nyligen presenterats på den ryskspråkiga bokmässan vid Bebelplatz i Berlin (3–6 april 2025), som samlade över trettio förlag och blev en

viktig samlingspunkt för exillitteratur, motstånd och dialog.

Jag är inte de? Kropp, identitet och upplösning i imperiets skugga

Liminalitetens domän är en plats där identiteter upplöses och kastas omkull i mötet mellan berättarens fysiska kropp och samhällets, statens, ja, själva imperiets kollektiva kropp. Genom att placera sig själv – både kroppsligt och mentalt – i relation till sitt eget land som såväl geografiskt rum som ideologisk konstruktion, når berättaren fram till en djupare insikt om historiens rörelser och sin egen plats i dem. Denna positionering pendlar mellan en smärtsam känsla av samhörighet med statens våldsamma väsen och ett lika starkt begär att frigöra sig från det. Samhörigheten – eller sammansmältningen – framstår som ett genomgående motiv, laddat med motsägelsefulla känslor: skam, rädsla, indignation.

Kriget överrumplade oss mitt i alla skeenden. Vi blev stående blick stilla, avväpnade, ynkliga, hjälplösa och såg hur våra kroppar smälte samman med de minderåriga ockupanternas kroppar, för varje ny dag blev de till svårtydda signaturer av blod på de igensnöade fälten. Mitt jag smälter samman med ockupanternas kroppar. Jag är inte längre jag, som om jag svävar ovanför min egen tomma kropp. (Daria Serenko, *Jag önskar mitt hem aska*, s. 5)²

sättning till både tyska och engelska.

2 Översättning Lida Starodubtseva, Ersatz, Stockholm 2023.

1 Zjenja Berezjnas roman är för närvarande under över-

hotellet förvandlas till symboliska vägvisare i liminalitetens skugglandskap – en övergångszon där gränser löses upp, identiteter prövas och det välkända förlorar sin kontur.

Silkessjalen och yllestrumporna: När tingen räddar subjektet

Trots berättarens sagolika blick, som öppnar läsarens öga för verklighetens dolda skikt, är Berezjnas berättelse genomdränkt av ting – en materiell övermättnad som kontrasterar mot det flyktiga och ogripbara. Där finns de föremål som ska räddas till skyddsrummet: passet, pengarna, tabletterna, datorn, laddaren, linserna, bindorna, ombytestrosorna, bananerna, paddan med nerladdade filmer och böcker. Där finns också spåren av den förlorade tryggheten: filtarna, pyjamasarna, de festdoftande ljusen, plättarna till frukost, den evigt gröna eukalyptusen i kristallvasen. Och så de ting som har tappat sin betydelse – som den rosa resväska som följt henne genom franska Alperna, Helsingfors, Budapest, Prag och Moskva – nu ett stumt vittne till flykten. Slutligen de föremål som kommer från modern, vars omsorg skickas i paket: klänningar, örhängen, kransar, linneväsor.

Tingen bildar i texten en sorts poetisk inventarierlista. De bär på symboliska laddningar: som relikier över en förlorad värld, som broar mellan det förflutna och nuet, som minnen i materiell form. De fungerar som index för ett ”jag” i upplösning och förvandling. När berättaren betraktar kläderna som en gång definierade hennes stil och identitet, drabbar insikten henne med full kraft: ”Den jag var finns inte mer.” Den hon en gång var, är inte längre.

Förbindelsen med det tidigare jaget, med hennes historia och rötter, är ännu levande – men har nu förvandlats till ett arv, både materiellt och andligt, som bevaras genom minnet snarare än användning.

På den sköra gränsen mellan nostalgi – riktad mot smycken, kläder, lyxartiklar och vardagsföremål – och insikten om tingens förlorade kraft, börjar en ny identitet ta form. Här träder hon fram som sitt livs demiurg – en skapare, vars uppdrag är att bygga upp världen på nytt, från grunden.

I denna process spelar kläderna en särskilt betydelsefull roll – som form, uttryck och rester av ett

förflutet jag, men också som byggstenar i konstruktionen av en ny självbild. Förlusten av garderoben som blev kvar i Kiev markerar inte bara en konkret separation från det förflutna, utan också en symbolisk passage in i flyktingens tillstånd – ett tillstånd där själva tanken på stil och skönhet tycks utesluten. Flyktingen tilldelas a priori martyrens roll: den som lider, överlever, bär hoodie och jeans. Men berättarens drivkraft är en annan. Hon vägrar låta sig definieras av undantagstillståndet – hon söker inte rollen, utan subjektiviteten; inte medlidandet, utan skapandet av ett nytt öde.

Sommaren 2022 reser hon till Marmaris med en väska fylld av utsökta kläder, skänkta av väninnan Maria – även hon en emigrant, men från Moskva. I detta generösa utbyte kvinnorna emellan bor en tyst motståndshandling: envisheten att bevara sin känsla för form, färg, självkänsla – trots allt.

Men denna sträva blir till slut en stötesten i mötet med familjen Müller, som hyr ut ett rum till henne. För dem framstår flyktingen som ett passivt objekt för omsorg. De vill väl. Men när hon kliver ut ur berättelsen de gett henne – i silkeskjolar, med böcker, turbaner och blomster – krockar hennes livslust med deras inre mallar. Hon stör deras självbild som goda värdar; i hennes blick, och i hennes kamp för ett värdigt liv, känner de sig plötsligt dömda.

Berättaren längtar inte tillbaka till det liv som gått förlorat – det är oåterkalleligt – men hon söker grunderna på vilka ett nytt liv kan byggas: skapandet, språket, stilen, empatin, förmågan till skönhet och till stark självframställning. Genom att återigen se skönheten, omge sig med den, och bli en del av den, erövrar hon den nya världen – och återvinner samtidigt sin förlorade identitet.

Tingen blir till markörer som försonar det förflutna med nuet, krigets Ukraina med vardagens Tyskland. De fungerar som symboler för det normala, det igenkännliga, det mänskliga. Genom att räkna upp, bevara och omge sig med dessa ting – silkessjalen, yllestrumporna, burken med kattmat – återskapas en känsla av ordning, och därmed ett motstånd mot katastrofen.

Den sagolika och mystiska blick som präglar romanen flätas samman med en hyperrealistisk närvaro i de materiella detaljerna: maträtterna hon bjuds på, kläderna hon får, sminket hon hittar bland

151 |||

som en röd tråd genom berättelsen. Efter ett telefonsamtal där hennes ukrainske make lakoniskt meddelar att han blivit förälskad i en annan kvinna och kräver omedelbar skilsmässa, upplever hon sig själv som agonins epicentrum – hennes kropp förvandlad till en substans utan hjärta, utan ben.

I ljust av detta svek förvandlas minnet av det gamla livet före kriget till en ”halvbyggd kyrkogård”. Men inte heller det nya livet, som immigrant i Berlin, undgår dödens skuggor. Hopplösheten fortsätter att skälva i tingen, i vardagen. Det enda återstående hoppet tycks vara själva döden – den som utlovar icke-existens, ett slut på smärtan, en vila från förlusterna hon tvingas bära.

Ändå är det livet som till sist segrar – symboliserat av två katter: Istar och Sigurd. Dessa totemdjur blir moraliska vägvisare. Mannen som vill lämna dem i Kiev avslöjas som förrädare; i kontrast står Ludvig, den tyske musikern, som accepterar både henne och katterna, trots sin allergi. Katterna – liksom paketen från modern – förbinder det förflutna med nuet och skiljer det goda från det onda, det levande från det döda.

*När elden blir hem:
om inre frihet i en värld i spillror*

Är övergången möjlig – eller har liminalitetens tillstånd blivit ett kännetecken för vår tid? Kan vi återvända till det normala, finna inre fred mitt i katastrofen?

Serenko och Berezjna ger olika svar på dessa existentiella frågor. Berezjnas roman handlar inte bara om kriget och flykten – i själva verket handlar den inte i första hand om kriget alls, vilket titeln redan antyder. Den handlar om konsten att rädda livet – och om att förbli sin tillvaros demiurg, även när världen omkring en rasar samman.

Ludvigs kärleksförklaring, som infaller strax före jul, blir en symbolisk markör för övergången från mörker till ljus. Man kan förlora sitt hem, sitt arbete, sin make och sina vänner – men ändå bevara sin tro, sin sista styrka, sin skaparkraft och sin förmåga att älska. När det yttre går förlorat uppstår ett nytt hem i själens innersta.

Ibland känner jag mig vilse, men det verkar som om jag börjat förstå: hem är inte väggar, gator,

gränser mellan länder och planeters banor. Det handlar om en känsla som blinkar ovanför fyrens ljus från en fjärran, glasaktig strand – inifrån. (Berezjna, s. 248, min översättning)

Optimismen i Berezjnas text bygger på vissheten att hon gjort rätt – och att landet bakom henne också gör det. Liminalitetens tid är inte evig; friheten kommer.

I Serenkos text saknas denna ro. *Jag önskar mitt hem aska* – en titel som fångar ett tillstånd av uppgivenhet och trots. Hon tillhör en generation som hoppades på frihet men mötte diktaturens fängelse.

O vad jag önskar mitt hem aska.

Först när det brinner kommer jag att bli varm igen. Vid en sådan brasa skulle jag värma mig och sluta hålla tillbaka tårarna. Jag kommer att få ett hem först när det står i lågor. Jag är som ett brännmärkt djur: mitt glödande hem finns alltid inuti mig. Det kommer att lämna brännsår. (Serenko, s. 59)

Berättelsen, som utspelar sig veckorna före invasionen men skrevs efter, får en ödesmättad klang. Att önska sitt hem i lågor blir en poetisk protest mot våldet, ett val av döden framför ofriheten.

Serenkos bok är inte en roman, men en poetisk sammansättning av dikter, protokoll och fiktiva intervjuer. Den rimmar sällan; rytmen stapplar fram, speglade en generations ångest. Varje metafor bär katastrofens spår. Även Berezjna skriver i hybridform: en poetisk roman med inslag av saga, vardag, psykologi och folklöre. Den rymmer dikter som påminner om språkets kraft, världens ursprungliga skönhet – och ljusets seger.

Båda texter vittnar om en tid där gränserna mellan liv och död, frihet och fångenskap, verklighet och poesi blivit porösa. Deras skrivande är en akt av motstånd, ett försök att bevara det mänskliga i en värld som krackelerar. I liminalitetens tillstånd – där inget längre är självklart – framträder litteraturen som både karta och kompass: en plats där språkets kraft kan hela, där nya etiska rum kan öppnas, där livet trots allt återuppstår ur askan.

OLGA ENGFELT

Utdrag ur Berezjnas bok (*He*) o *воўне* i tysk översättning:
<https://zheniaberezhna.com/notaboutwargerman>